

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

JOSEPH CONRAD

ΕΝΑΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ *

"Ένα έργο που φιλοδοξεί—δσο ταπεινά κι αν φιλοδοξεί—να λέγεται έργο τέχνης, πρέπει να δικαιώνεται σε κάθε γραμμή. Και ή τέχνη καθαυτή μπορεί να καθοριστεί σαν μιὰ είλικρινής προσπάθεισ ν' αποδώσουμε δικαιοσύνη σ' όλο τον γύρω κόσμο, φέρνοντας στο φώς την αλήθεια την πολύπλευρη και μοναδική αλήθεια, που ό καθένας μας της κρατάει ό,τι του άναλογεί. Είναι μιὰ προσπάθεια να βρούμε στη μορφή της, στο χρώμα της, στο φώς και στο σκοτάδι της, στη θέα της ύλης και στα γεγονότα της ζωής, τί απ' αυτά είναι θεμελιώδες, τί διαρκές και ούσιαστικό—την πιο φωτισμένη και πειστική ιδιότητά τους—τό πραγματικό νόημα της ύπαρξής τους. Ο καλλιτέχνης λοιπόν, όπως ό στοχαστής ή ό έπιστήμονας, ζητάει να βγάλει στο φώς την αλήθεια. Γοητευμένος από τη θέα του κόσμου ό στοχαστής χώνεται μες στις ιδέες, ό έπιστήμονας μες στα γεγονότα—απ' όπου, άναδυόμενοι, απευθύνονται σ' εκείνες τις ιδιότητες του είναι μας που άρμόζουν περισσότερο για την αντιμετώπισή της επικίνδυνης περιπέτειας της ζωής. Μιλούν με βεβαιότητα στον κοινό νοϋ μας, στην ευφυία μας, στις φιλειρηνικές μας διαθέσεις ή στην άσίγαστη άνησυχία μας, πολύ συχνά στις προκαταλήψεις μας, κάποτε στους φόβους μας, όχι σπάνια στον έγωισμό μας—και πάντοτε στην εύπιστία μας. Και οι λόγοι τους άκούγονται με κατανυκτικό σεβασμό γιατί άναφέρονται σε σπουδαία ζητήματα: στην καλλιέργεια του μυαλού μας, στην κατάλληλη φροντίδα του σώματός μας, στην ίκανοποίηση της φιλοδοξίας μας, στην τελειοποίηση των μέσων της ζωής μας, στο φτάσιμο των πιο ένδομυχων βλέψεών μας.

Δέν συμβαίνει όμως τό ίδιο για τον καλλιτέχνη.

Άντιμέτωπος κ' εκείνος αυτού του αίνιγ-

* Ο άληθινός τίτλος αυτού του κομματιού—που γράφτηκε τό 1897 και δέν ξέρω αν είναι αισθητική άνάλυση, δοκίμιο ή ποίημα—είναι πιο άπλος: Πρόλογος. Και πραγματικά χρησιμεύει για πρόλογος στη νουβέλλα «Ο Νέγρος του Νάρκισσου». Σ.τ.Μ.

Σ η μ. τ. «Ν έ α ς Έ σ τ ί α ς».—Ο «Νέγρος του Νάρκισσου» θα δημοσιευτεί σ' έρχόμενα τεύχη.

ματικού θεάματος, κατεβαίνει μέσα στον ίδιο τον έαυτό του, και σ' αυτή την έρημική περιοχή της πάλης και του διχασμού, αν σταθεί άξιος και τυχερός, βρίσκει τά μοναδικά λόγια του μηνύματός του. Και αυτό, τό μήνυμά του, απευθύνεται στις σχεδόν κρυφές ιδιότητές μας: σ' εκείνες τις περιοχές της ψυχής μας που, χάρη στις πολεμικές συνθήκες της ζωής, βρίσκονται άναγκαστικά κρυμένες, μακριά από κάθε μάτι, πίσω απ' τά πιο άδιαπέραστα και σκληρά όχυρώματα—όπως κρύβεται τό τρωτό σώμα μέσα σε μιὰ άτσαλένια άρματωσιά.

Η έπίκληση του καλλιτέχνη είναι λιγότερο φανταχτερή, πιο βαθειά, λιγότερο έπιτηδευμένη, πιο συγκινητική—και ξεχνιέται πιο γρήγορα. Όσοσο ή άπήχησή της διαρκεί για πάντα. Γιατί οι γενιές που πηγαινοέρχονται άλλάζουν αρχές λογικής, άμφισβητούν ιδέες, άναρωτιένται για τη σημασία των ιστορικών γεγονότων, γκρεμίζουν θεωρίες—μα ό λόγος του καλλιτέχνη φτάνει σ' εκείνο τό βάθος του ανθρώπινου είναι που δέν έχει καμμιά σχέση με τη λογική σ' εκείνο τό σημείο του μέσα κόσμου που δέν είναι έπίκτητο κέρδος, αλλά δώρο—και γι' αυτό διαρκές κι άναλλοίωτο. Άπευθύνεται στις δυνατότητές μας για τη χαρά και τον θαυμασμό, στην άίσθηση του μυστηρίου που περιτριγυρίζει τις ζωές μας· στο συναίσθημα του έλέους, της όμορφιάς, της όδύνης· στη μυστική παρόρμηση που μας ένώνει μ' όλον τον κόσμο· και στη διαβρωτική, μα άκατανίκητη, καταδίκη της μόνωσης που ύφαινει στο στημόνι της, μαζί, τη μοναξιά από άναρίθμητες καρδιές: Τη μοναξιά στα όνειρα, στη χαρά, στη λύπη, στις φιλοδοξίες, στις άυταπάτες, στην έλπίδα, στο φόβο. Τη μοναξιά που δένει κάθε άνθρωπο με τον διπλανό του, που δένει στενά όλη την ανθρωπότητα—τους νεκρούς με τους ζωντανούς και τους ζωντανούς μ' εκείνους που δέν έχουν γεννηθεί.

Μιὰ τέτοια άλληλουχία σκέψεων, ή μάλλον αίσθημάτων, μπορεί να έξηγήσει, ως ένα σημείο, τί μ' έσπρωξε να προσπαθήσω, στο διήγημα που άκολουθεί, να περιγράψω ένα περιπετειώδες έπεισόδιο της σκοτεινής

ζωής μερικῶν ἀνθρώπων πού ἀνήκουν στο παραγκωνισμένο πλῆθος τῶν σασιτισμένων, τῶν ἀπλῶν καί τῶν ἀμίλητῶν. Γιατί, κ' ἕνα κομμάτι ἀλήθειας ἀν περιέχεται στήν πίστη πού ὁμολογήσαμε πιά πάνω, γίνεται ὀλοφάνερο πῶς δέν ὑπάρχει καμμιά περίλαμπρη θέση καί καμμιά ἀπόμερη γωνιά σ' αὐτή τή γῆ, πού νά μὴν ἀξίζει τουλάχιστον ἕνα περαστικό βλέμμα ἀγάπης ἢ οἴκτου. Οἱ πρόθέσεις λοιπὸν μποροῦν νά δικαιώσουν τὸ θέμα αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Ἄλλ' ὁ πρόλογος ἐτοῦτος, πού εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἀνοιχτὴ ὁμολογία δημιουργικοῦ μόχθου, δέν θά τελειώσει ἐδῶ—γιατί ἡ ἐξομολόγηση δέν ἔχει ἀκόμα συμπληρωθεῖ.

Ἔνα μυθιστόρημα (*)—ἀν φυσικά φιλοδοξεῖ νά ναι τέχνη—ἀπευθύνεται στήν ἰδιοσυγκρασία. Κι ὅπως στή ζωγραφική, στή μουσική, σ' ὅλες τίς τέχνες: ἡ γοητευτικὴ δύναμη μιᾶς ἰδιοσυγκρασίας καλεῖ γύρω της ἀναρίθμητες ἄλλες καί φανερώνει στά ἐφήμερα γεγονότα, χάρη στή λεπτή κι ἀκαταγώνιστη τεχνικὴ της, τὸ βαθύτερο νόημά τους· καί ἔτσι δημιουργεῖ τὴν ἠθική, τὴ συγκινησιακὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ τόπου καί τοῦ χρόνου. Γιὰ νά ναι ὁμοῦς ἕνα τέτοιο «κάλισμα» ἀποτελεσματικό, πρέπει νά περάσει, σάν ἐντύπωση, ἀνάμεσα ἀπ' τίς αἰσθήσεις μας. Καί πραγματικά δέ μπορεῖ νά γίνει ἀλιώτικα, ἀφοῦ ἡ ἰδιοσυγκρασία, εἴτε προσωπικὴ εἴτε ὁμαδική, δέν εἶναι ὑποκείμενη σὲ δόγματα.

Γι' αὐτὸ κάθε τέχνη πρῶτ' ἀπ' ὅλα μιλάει στίς αἰσθήσεις, κι ὁ καλλιτεχνικὸς σκοπὸς τοῦ γραπτοῦ λόγου δέν εἶναι παρὰ ἡ ἐπίκληση τῶν αἰσθήσεων—ἀν φυσικά ζοῦμε μὲ τὴ φλογερὴ ἐπιθυμία νά φτάσουμε κάποτε στή μυστικὴ κοιλάδα πού ἠχοῦν οἱ ἀντίλαλοι τῶν συγκινήσεών μας. Πρέπει ν' ἀποβλέπουμε ἀνένδοτα στήν πλαστικότητα τῆς γλυπτικῆς, στο χρῶμα τῆς ζωγραφικῆς, στή μαγικὴ ὑποβολὴ τῆς μουσικῆς—πού εἶναι ἡ τέχνη τῶν τεχνῶν. Καί μόνο μὲ μιὰ πλέρια, σιδερένια ἀφοσίωση γιὰ τὴν τέλεια συγχώνευση τῆς μορφῆς καί τῆς οὐσίας· μόνο μὲ μιὰ ἀδιάκοπη καί θαρραλέα φροντίδα γιὰ τὸ σχῆμα καί τὸ καλόηχο κουδούνισμα τῶν φράσεων στ' αὐτί· μόνο ἔτσι θά πλησιάσουμε κάπως στήν πλαστικὴ, στο χρῶμα· μόνο ἔτσι θά κάνουμε τὸ φῶς τῆς μαγικῆς ὑποβολῆς νά παιχιδίσει γιὰ μιὰ στιγμούλα ἀπάνω στήν κοινότοπη ἐπιφάνεια ἀπ' τίς λέξεις: ἀπ' τίς παλιές, τίς παλιότατες λέξεις, τίς σκουριασμένες, τίς παραμορφωμένες ἀπ' τὴν ἀφρόντιστη χρῆση τῶν αἰῶνων.

* *

Ἡ μόνη ἀξία δικαίωση γιὰ ἕναν ἐργάτη τοῦ πεζοῦ λόγου, εἶναι ἡ εἰλικρινῆς προ-

(*) Κυριολεκτικά. Μιὰ φαντασιογραφία, θάλεγα, (Ἄγγλικά: Fiction).—Σ.τ.Μ.

σπάθεια νά συμπληρώσει τὸ δημιουργικὸ τοῦ ἔργου, νά προχωρήσει ὅσο πιά βαθειὰ τοῦ ἐπιτρέπουν οἱ δυνάμεις του—νά προχωρήσει ἀπτόητος ἀπ' τὰ ἐμπόδια πού συναντᾷ, τὸν κόρο πού νοιώθει, τίς ἐπικρίσεις πού ἀκούει. Ὅσο γιὰ κείνους πού, μὲ τὴν εὐρύτητα μιᾶς «σοφίας» πού ἀποβλέπει σὲ ἄμεσο ὄφελος, ἀποζητοῦν εἰδικὰ νά στερεώσουν τὴν πίστη τους, νά παρηγορηθοῦν, νά διασκεδάσουν, νά αἰστανθοῦν μιὰν ἀνετη βελτίωση, νά πάρουν θάρρος, νά τρομοκρατηθοῦν ἢ νά σαγηνευθοῦν ἀπὸ ἕνα λογοτεχνικὸ ἔργο—ὁ τεχνίτης πού ἔχει καθαρὴ τὴ συνείδησή του πρέπει νά τοὺς μιλήσει ἔτσι: «Ἐκεῖνο πού προσπαθῶ νά δημιουργήσω εἶναι, μὲ τὴ βοήθεια τῶν λέξεων καί μόνο, νά σᾶς κάνω ν' ἀκούσετε, νά σᾶς κάνω νά αἰστανθεῖτε καί, πιά πολὺ ἀπ' ὅλα, νά σᾶς κάνω νά δεῖτε. Αὐτὸ εἶναι τὸ πᾶν καί τίποτ' ἄλλο. Ἄν πετύχω, θά βρεῖτε, σύμφωνα μὲ τίς ἐπιθυμίες σας: ἐνθάρρυνση, παρηγοριά, φόβο, σαγήνη—ὅλα ὅσα ζητᾶτε κι ἀκόμα τὴ στιγμιαία ἀναλαμπὴ τῆς ἀλήθειας πού, ἴσως, λησμονήσατε νά γυρέσετε».

Τὸ νά συλλάβεις σὲ μιὰ στιγμή θάρρους, μὲς στο ἀνελέητο κατρακύλισμα τοῦ χρόνου, μιὰ διαβατικὴ φάση τῆς ζωῆς, εἶναι μόνο ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔργου. Τὸ ἔργο, δουλεμένο μὲ ἀγάπη καί πίστη, ὀφείλει νά διατηρήσει σταθερά, χωρὶς δισταγμὸ καί χωρὶς φόβο, μπροστὰ σ' ὅλα τὰ μάτια καί μέσα στο φῶς μιᾶς ἀνυπόκριτης διάθεσης, αὐτὸ τὸ κομμάτι τῆς ζωῆς. Πρέπει νά φανερώσει τὴ δόνηση, τὸ χρῶμα, τὴ μορφή—καί μέσα ἀπ' τὴν κίνησή του, τὸ χρῶμα του, τὴ μορφή του, ν' ἀποκαλύψει τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας του—νά μαρτυρήσει τὸ μυστικὸ τῆς ἔμπνευσῆς του: πόση δύναμη καί πόσο πάθος κρύβονται μέσα στήν καρδιὰ κάθε στιγμῆς πού πείθει καλλιτεχνικά. Σὲ μιὰ προσωπικὴ προσπάθεια τέτοιας μορφῆς, ἀν σταθεῖ κανεὶς ἀξίος καί τυχερός, εἶναι πολὺ πιθανὸν νά φτάσει σὲ τόσο ἀπλὴ καί καθάρια εἰλικρίνεια πού στο τέλος τὸ θέμα πού μεταχειρίζεται—θλίψη ἢ οἴκτος, τρόμος ἢ χαρὰ—νά ξυπνήσει στίς ψυχὲς ὄλων ἐκεῖνο τὸ συναίσθημα τῆς ἀναπόφευγης μοναξιάς. Τῆς μοναξιάς, στὰ μυστηριακὰ ἀναβρύσματά της, στὰ βάσανα, στὴ χαρὰ, στὴν ἐλπίση, στὴν ἀστάθεια τῆς μοίρας—σ' ὅ,τι δένει τὸν ἕναν ἄνθρωπο μὲ τὸν ἄλλο κι ὄλους μαζί μ' ἐτούτῃ τὴ μεγάλη σφαῖρα.

Εἶναι φανερό πῶς ἐκεῖνος πού ἔχει, σωστά ἢ λαθεμένα, αὐτὲς τίς πεποιθήσεις δέ γίνεται νά ναι πιστὸς σὲ καμμιά ἀπ' τίς προσωρινὲς τεχνοτροπίες. Τὸ αἰώνιο στοιχεῖο τους—ἡ ἀλήθεια πού ἡ κάθε τεχνοτροπία τῆς ξεσκεπάζει μιὰ γωνιά—θά τοῦ ἀπομένει σάν ἕνα πολῦτιμο ἀπόκτημα, ἐνῶ ὅλες οἱ θεωρίες: ὁ ρεαλισμὸς, ὁ ρωμαντισμὸς, ὁ νατουραλισμὸς, ἀκόμα κι ὁ ἀνεύθυνος αἰσθηματικὸς, (πού ὅπως τὸν ζητιάνο εἶναι φύσει ἀδύνατον νά τὸν ξεφορτωθοῦμε) ὅλοι αὐτοὶ οἱ θεοὶ πρέπει, ὕστερα ἀπὸ ἕνα

μικρό διάστημα συνοδοιπορίας, ν' αφίσουν τόν καλλιτέχνη — έστω και στο κατώφλι του ναού — στα ψιθυρίσματα της συνείδησής του και στην αντίληψη της δυσκολίας του έργου του.

Σ' αυτή τη βασανισμένη μόνωση ή αγέρωχη κραυγή: ή τέχνη για την τέχνη, καθαυτή, χάνει τόν ένθουσιαστικό τόνο της φαινομενικής γενικότητάς της. Μοιάζει ν' αρχεται από μακριά. "Έχει ήδη πάψει ν' είναι μιὰ κραυγή κι ακούγεται σαν ένα μούρμουρισμα, συχνά άκατανόητο, που άρια και που σου δίνει λίγο κουράγιο.

Κάποτε, ξαπλωμένοι άνετα κάτω άπ' τη σκιά ενός δέντρου, παρακολουθούμε από μακριά τις κινήσεις του έργατη που δουλεύει στον άπέναντι άγρό. Σε λίγη ώρα αρχίζουμε ν' αναρωτιόμαστε τί ν' άπασχολεί αυτόν τόν άνθρωπο. Παρακολουθούμε τις κινήσεις του σώματός του, τó λίκνισμα των χεριών του, τόν βλέπουμε νά σκύβει χάμω, νά σηκώνεται, νά δισιάζει, ν' αρχίζει πάλι και πάλι. "Η γοητεία της άνέμελης ώρας θά μεγάλωνε όταν ξέραμε τί είδους δουλειά πάει νά σκαρώσει. "Αν τύχει και μάς ποϋν πώς πασχίζει ν' άνασηκώσει ένα βράχο, νά σκάψει ένα χαντάκι, νά ξεριζώσει μιὰ μεγάλη ρίζα, παρακολουθούμε με πιότερο ένδιαφέρον τις προσπάθειές του. Είμαστε διατεθειμένοι νά συμπαθήσουμε την παραφωνία της ταραχής του μες στη γαλήνη του τοπείου. Κι άκόμα, αν νοιώσουμε μιάν άδελφική συμπόνοια, συγχωρούμε και την άποτυχία του. Γνωρίζαμε γιατί άγωνιζόταν και, επί τέλους, ό άνθρωπος προσπάθησε.

Μπορεί νά μην είχε άλλη δύναμη — μπορεί νά μην είχε όση πείρα χρειάζονταν. Συγχωρούμε, τραβάμε τó δρόμο μας — και λησμονάμε.

"Έτσι γίνεται και με τόν έργατη του λόγου. "Η τέχνη είναι άπέραντη κ' ή ζωή σύντομη, κ' ή έπιτυχία πολύ μακρινή. Κ' έμεις, άβέβαιοι για την άντοχή μας για ένα τόσο άλαργινό ταξίδι, συζητάμε λίγο για τó σκοπό της τέχνης—της τέχνης που είναι, όπως κ' ή ζωή, γόησσα, δύσκολη, σκεπασμένη με καταχνιά. "Ας μην την περιορίσουμε στην ξερή λογική ενός πομπώδους συμπεράσματος. "Ας μην ποϋμε πώς είναι ή άποκάλυψη ενός άπ' αυτά τά στεγνά μυστικά που λέγονται «Νόμοι της Φύσεως». Είναι τó ίδιο μεγάλη με τούς φυσικούς νόμους μά πιό δύσκολη.

Νά σταματήσεις, για όσο διάστημα κρατάει μιὰ άνάσα, τά ροζιασμένα χέρια που δουλεύουν τη γη· νά έξαναγκάσεις άνθρωπους άπορροφημένους άπ' τη μακρινή θέα μιās ύλικής έπιτυχίας—νά κοιτάξουν για μιὰ στιγμή όλόγυρά τους τó πανόραμα των μορφών και των χρωμάτων, του ήλιου και των σκιών· νά τούς κάνεις νά σταματήσουν για ένα βλέμμα, για ένα άναστεναγμό, για ένα χαμόγελο—αυτός είναι ό κρυφός κι ό άνηφορικός σκοπός της τέχνης, που είναι γραμμένο πολύ λίγοι νά τόν φτάσουν. Κάποτε όμως εκπληρώνεται από κάποιον ποϋχει τη δύναμη και την εϋνοια της τύχης. Κι όταν εκπληρωθεί—τί θαύμα!—όλη ή άλήθεια της ζωής βρίσκεται εκεί μέσα: μιὰ στιγμούλα όνειρου, ένα άναστεναγμός, ένα χαμόγελο —και ή έπιστροφή στην αίώνια ξεκούραση.

Μεταφρ. ΜΑΝΘΟΣ ΚΡΙΣΠΗΣ

